

Dit is een overdruk uit:

dr. F. Gooskens e.a., Het Bredase Begijnhof in veranderende tijden, een geschiedenis van 750 jaar. (Breda 2017)

Uitgegeven door Stichting Breda's Begijnhof Museum, Breda

Het Oude Begijnhof aan het Kasteelplein te Breda 1

L.J.J. de Kievith, drs. F.J.C. Peters



Thematische bijdrage 2

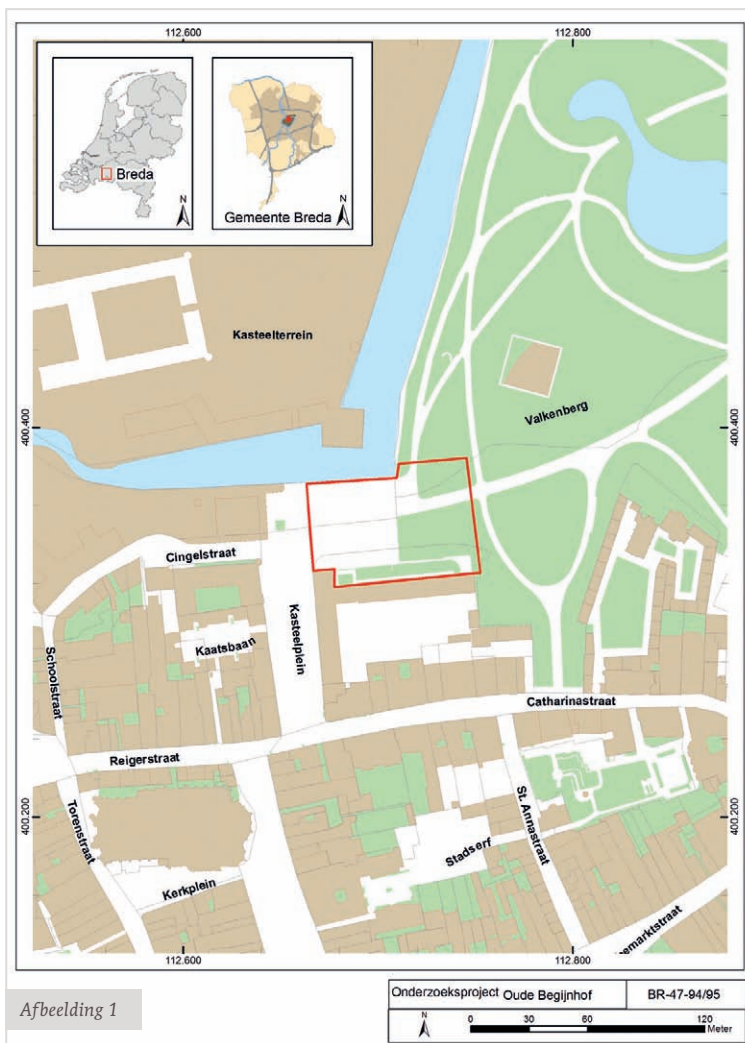
Het Oude Begijnhof aan het Kasteelplein te Breda ¹

L.J.J. de Kievith, drs. F.J.C. Peters

Inleiding

Van 1994 tot en met 1996 is er vier keer archeologisch onderzoek uitgevoerd in het park Valkenberg en het aansluitende deel van het Kasteelplein te Breda. Aanleiding voor het archeologisch onderzoek was de herinrichting van het park en Kasteelplein door de gemeente Breda. Tijdens twee opgravingscampagnes zijn er resten van het middeleeuwse Begijnhof opgegraven.

Destijds is het onderzoek niet afgerond met een publicatie. ² In 2017 komt met de uitwerking van oud onderzoek alsnog een basisrapport over de middeleeuwse locatie van het Begijnhof tot stand. De archeologische resten van de overige structuren zoals de middeleeuwse vestingwerken, het hof Valkenberg en het stallencomplex behorend bij het paleis van Hendrik III, worden in de basisrapportage niet besproken.

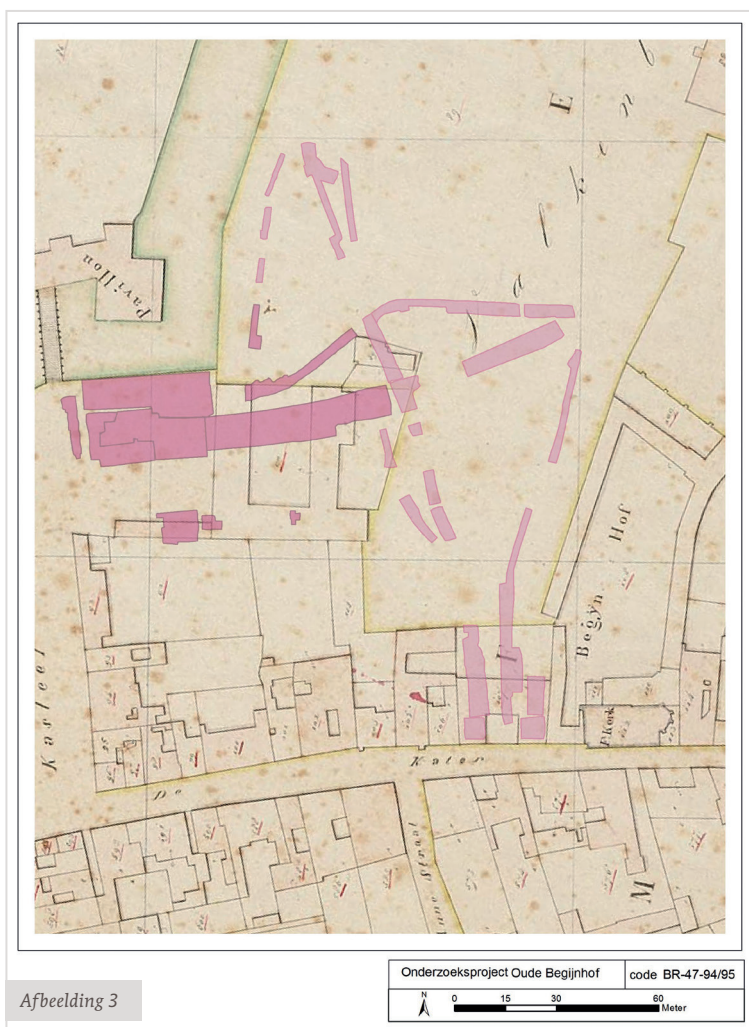


Afbeelding 1



Afbeelding 2

Ligging onderzoeksgebied en puttenplan op de huidige topografie (Kaart Team Erfgoed, Gemeente Breda).



Eén van de beperkingen in het archeologische verhaal over het oude Begijnhof is dat het terrein niet volledig en tot op volledige diepte onderzocht kon worden. Door de beperkte werkzaamheden bij de herinrichting van het Kasteelplein en het aanliggende park was er geen noodzaak tot een volledig onderzoek. Ook hebben de latere sporen van het stallencomplex behorend bij het kasteel de kwaliteit van de sporen in de oostelijke helft in belangrijke mate aangetast (zie afb. 4).

De resultaten van het onderzoek zullen wellicht meer vragen oproepen dan ze kunnen beantwoorden. Het opstellen van de basisrapportage is op het moment van schrijven van dit artikel nog niet voltooid. Dit artikel bevat dan ook wellicht nog niet de volledige conclusies na het onderzoek.

Historische context ³

Stichting Begijnhof

De stichtingsdatum van een begijnengemeenschap in Breda is niet bekend. De oorkonde die de schenking van de ondergrond van het Begijnhof op 22 maart 1267 door heer Hendrik van Breda (Hendrik V van Schoten) aan de begijnen ⁴ betreft, geeft aan dat het bewoonde hof in volledig vrije eigendom wordt gegeven. Tevens gaf hij hun toestemming een eigen kapel en kerkhof in te richten. Een tweede oorkonde betreft het in bescherming nemen van het Begijnhof door bisschop Hendrik van Luik op 6 november 1270. Hij nam 'het nieuwe Begijnhof bij Breda' onder zijn bescherming en gaf

ook toestemming een eigen kapel en een kerkhof te hebben. ⁵ Niet duidelijk is of het een formalisering van een bestaande situatie is of de toestemming voor de bouw van een kapel en de aanleg van een begraafplaats.

Locatie Begijnhof

Het terrein behoorde oorspronkelijk tot het grondgebied van de heer van Breda. Rasenberg gaat ervan uit dat er een convent lokaal ontstond of dat begijnen zich hier vestigden en een geschikte locatie in erfpacht kregen. ⁶ Het terrein dat aan de begijnen was geschonken lag aan de Katerstraat (Catharinastraat). De begijnen hebben zich van die straat afgewend, door een brede strook grond langs de Katerstraat in erfcijns uit te geven aan



particulieren.⁷ Achter de uitgegeven percelen lieten ze de Begijnengracht graven als afscheiding van hun hof. (zie afb. 5) Dit had tot gevolg, dat de ingang van het Begijnhof kwam te liggen aan de Burcht- of Begijnestraat. Of de begijnen die 'zijstraat' hebben aangelegd of dat daar al een weg liep naar het oude burchtterrein is niet duidelijk.

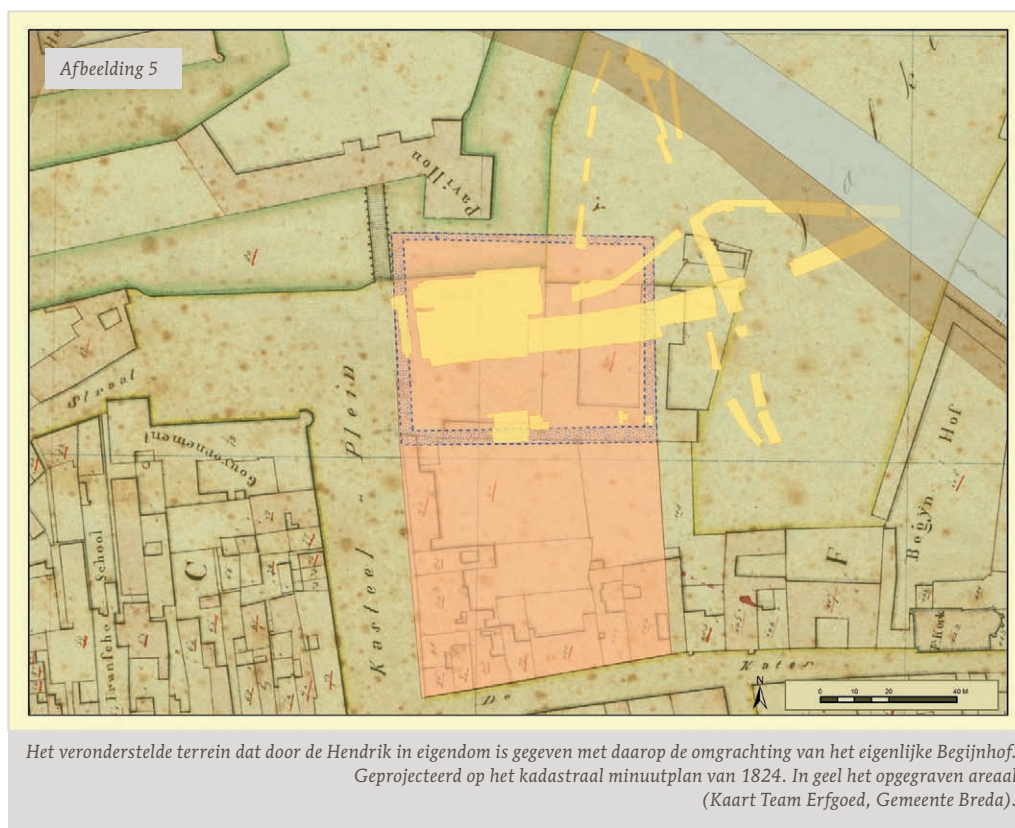
Door de aanleg van aarden wal en stadsgracht ten noorden van het Begijnhof kwam het in het vierde kwart van de dertiende eeuw binnen de stad te liggen. Of het hof doorliep tot aan de aarden stadswal is onduidelijk. De ligging van het Begijnhof en de wijzigingen in het grondplan zijn sterk beïnvloed door de uitbreidingen en herinrichting van het burchtterrein door de heren van Breda. De burcht lag in ieder geval na 1350 ten noordwesten van de locatie van het Begijnhof.

Daarnaast was zeker vanaf 1394 oostelijk van het Begijnhof het hof Valkenberg gelegen, ook behorende tot de heren van Breda. Het Begijnhof lag toen ingeklemd tussen burcht en (vrouwen-) residentie.

Inrichting Begijnhof

Uit de rekeningen van het Begijnhof blijkt weinig over de ruimtelijke inrichting van het Begijnhof in het algemeen. Deze rekeningen beslaan uitsluitend de late vijftiende eeuw en de eerste dertig jaar van de zestiende eeuw. De sporen van fase 3 (zie verderop) die tijdens het archeologisch onderzoek in het eerst aangelegde opgravingsvlak zijn aangetroffen corresponderen globaal met deze periode.

Er waren straatjes aanwezig. Meerdere malen wordt gesproken van tuinen. Niet ons moderne begrip maar in de vorm van heggen of afscheidingen in het algemeen. Verder blijkt uit de schriftelijke bronnen dat aanwezig waren: een kerkhof omgeven door een muur, een (water)put, een infirmerie (ziekenverblijf), een privaat, een beerput, een loods, een handmolen, een roggezolder (deel uitmakend van een ander gebouw) en een brouwhuis. In het jaar 1480 bevatte het hof 16 huizen, bewoond door 37 personen.⁸ Bij de haardtellingenlijst van 1526 staat vermeld 'plus le béguinage avec 22 maisons'.⁹



In of kort na 1500 breidde het Begijnhof volgens IJsseling en Huijgens-van Kollenburg uit met een nieuwe poort en enige daaraan grenzende woningen. Zij baseren zich hierbij op een charter uit 1500.¹⁰ Onderdeel van die bouwactiviteiten is vermoedelijk de bouw van een nieuw huis voor de burcht, buiten het hof, voor de verhuur.¹¹ Niet duidelijk is of en hoe deze bebouwing gerelateerd is aan de rooilijn van Kasteelplein oostzijde (zie afb. 3).

Ook bevatten de rekeningen volgens IJsseling en Huijgens-van Kollenburg vele posten die op grote bouwactiviteit wijzen in het begin van de zestiende eeuw. Ergens tussen 1512 en 1516 werd begonnen met de bouw van een nieuwe kerk op het Begijnhof.¹² Tussen Pasen 1517 en Pasen 1519 werd de kerk in gebruik genomen. Deze kerk heeft slechts enkele jaren bestaan, want in 1534-1535 verhuisde het Begijnhof alweer naar de nieuwe locatie.

Verplaatsing Begijnhof

Paquay schrijft dat graaf Hendrik van Nassau al vanaf 1527 met het plan rondliep het Begijnhof te verplaatsen ten behoeve van een uitbreiding van zijn kasteel en een vergroting van de hof tuin.¹³ Er is dan nog geen sprake van de bouw van een stallencomplex of een vergroting van het Kasteelplein. De begijnen lieten zich volgens Paquay¹⁴ echter door Hendrik niet zonder meer de wet voorschrijven. Na moeizame onder-

handelingen waren zij in juni 1531 slechts bereid een noordelijke strook van het Begijnhof te ontruimen in ruil voor een deel van het hof Valkenberg. Het verzet van de begijnen, die op zich niet tegen de verplaatsing waren, draaide rond een adequate compensatie voor de pas vernieuwde Catharinakapel op het Begijnhof (1510-1516). Zij wensten daarvoor de Wendelinuskapel te krijgen, waarmee Hendrik begrijpelijkerwijs niet zonder meer akkoord kon gaan. Al in april 1527 had hij vanuit Spanje zijn hofmeester Gabriël de Biest de instructie gegeven dit punt buiten de onderhandelingen te houden en slechts in het uiterste geval dit als laatste troef achter de hand te houden.

In 1531 sloot graaf Hendrik III van Nassau een overeenkomst met de begijnen betreffende de wijziging van de grenzen van het Begijnhof. Even tevoren had de bisschop van Luik daarvoor toestemming gegeven. In 1531 heeft dit in ieder geval een begin van uitvoering gehad, maar daarna, in 1534, is alsnog besloten

dat de begijnen moesten verhuizen naar de huidige plaats van het Begijnhof.

In de oorkonde van 1531 beweert graaf Hendrik dat het Begijnhof te dicht bij zijn kasteel ligt en binnen het schootsveld van het moderne geschut. Hij zegt er niet bij dat hij van plan is zijn kasteel aan die zijde nog uit te breiden en dat hij daar gedeelten van het Valkenberg en het Begijnhof bij nodig heeft. Verder zegt hij dat de begijnen kort daarvoor een nieuwe kerk gebouwd hebben en diverse huizen. Het nieuwe kasteel van de graaf zou in tijd van oorlog en van tweedracht in groot gevaar kunnen komen.

De graaf heeft in deze situatie willen voorzien en heeft aan de bisschop van Luik toestemming gevraagd en gekregen.

Het volgende werd overeengekomen: de begijnen zullen de noordzijde van het oude Begijnhof een gedeelte van hun grond afstaan aan de graaf. In ruil daarvoor zullen de begijnen aan de oostzijde als compensatie de stal, het bakhuis, het brouwhuis



Links een overzicht met het stallencomplex waarbij op de voorgrond de keienbestrating van het Begijnhof al zichtbaar wordt. Rechts het schoonmaken van de bestrating (Foto Team Erfgoed, Gemeente Breda).

en het hoenderhuis in het hof Valkenberg krijgen. Deze gebouwen zal men dichtmetselen aan de oostzijde, aangezien hier nog een terrein eigendom zou blijven van de graaf. De graaf zal aan de begijnen een schadevergoeding van zeshonderd Rijns-gulden geven voor het feit dat de begijnen er in oppervlakte op achteruitgingen en voor de kosten van de nieuwbouw. De graaf zal het Begijnhof aan de noordzijde en de oostzijde doen ommuren. Dat was noodzakelijk, omdat aan de noordzijde een gedeelte grond van het Begijnhof zou worden afgenomen en aan de oostzijde zou worden toegevoegd. Aan de westzijde en de zuidzijde zal het Begijnhof aan de Burchtstraat zijn oude begrenzingen behouden.

We kunnen met enige zekerheid aannemen dat in 1531 begonnen werd het Begijnhof te wijzigen, maar uiteindelijk zijn de begijnen tóch verhuisd naar het erf achter de Sint-Wendelinuskapel. De reden voor deze plotselinge koerswijziging in de stedenbouwkundige ordening rond het kasteel zou de stadsbrand van 1534 kunnen zijn. Een nieuwe overeenkomst, waarbij de begijnen zouden verhuizen naar de Katerstraat en de Sint-Wendelinuskapel zouden krijgen, is echter niet bekend.

Op 23 juli 1534 trof voor de tweede maal een grote stadsbrand Breda. Bijna de gehele stad binnen de stadsmuren werd vernietigd.¹⁵ Deze situatie maakte het makkelijker grote ingrepen te doen in de stad.

Volgens Van Wezel is de opdracht tot de bouw van het bolwerk op de zuidoosthoek van het kasteel door de graaf gegeven in 1534 en werd in 1535 het bouwwerk voltooid.¹⁶ Dit is blijkbaar de definitieve reden geweest het Begijnhof te verplaatsen.

Resultaten archeologisch onderzoek

Fasering en aanwezige structuren

Om meer grip te krijgen op de ruimtelijke ontwikkeling van het Begijnhof wordt deze in drie fasen ingedeeld. De eerste fase (1250-1325/50) waarin woningen en kerk in hout zijn uitgevoerd en waarbij de bebouwing zich in de westelijke helft van het terrein lijkt te concentreren.

De tweede fase (1325/50-1500) laat een uitbreiding zien van het bebouwde terrein

en een omslag van houtbouw naar houtskeletbouw en steenbouw.

De derde fase (1500-1534) betreft een periode van talloze verbouwingen en de uiteindelijke sloop.

De fasering is tamelijk arbitrair door het ontbreken van goed te dateren structuren en vondsten behorend bij de oudere fasen van het Begijnhof en het beperkte karakter van de opgraving. Gekozen is om de ontwikkeling van de structuren voorrang te geven op de fasering, gezien het arbitraire karakter daarvan.

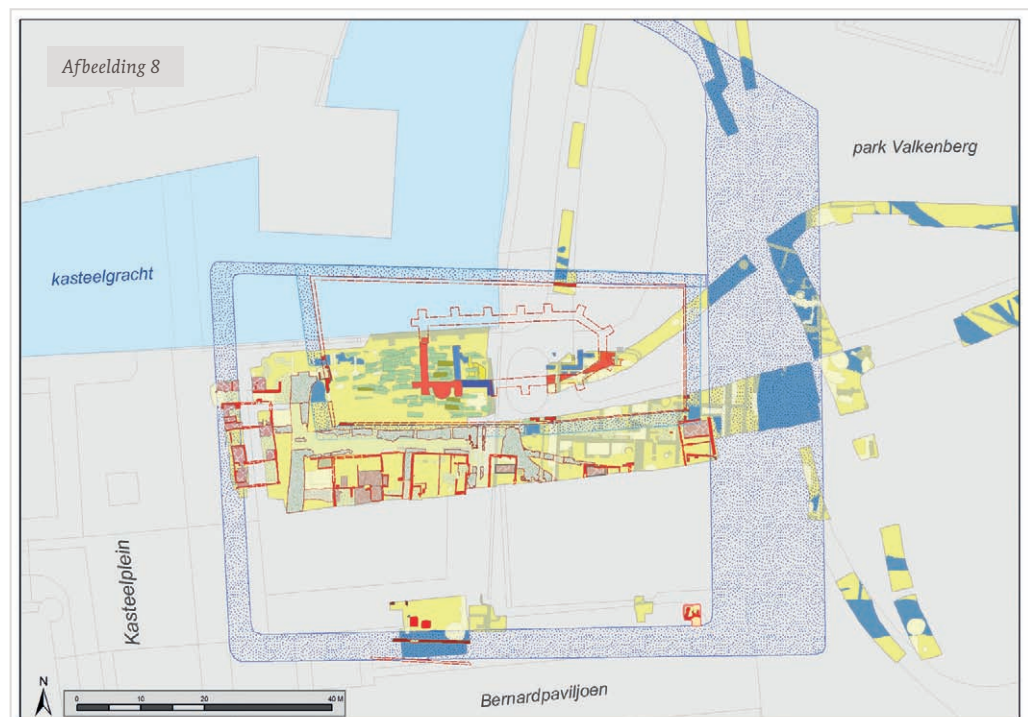
Achtereenvolgens worden beschreven:

- omgrachting/ommuring van het Begijnhof
- begijnhofkerk
- begravingen
- gracht/muur rond de kerk en het kerkhof
- gebouwen
- bestrating

Voor de periode 1527-1534 kiezen we voor een meer integrale beschrijving omdat er dan een interessante koppeling mogelijk is tussen historische en archeologische gegevens.

Landschap en de eerste ingrepen

Het oude Begijnhof is gesitueerd op de noordelijke flank van een dekzandrug. Net ten noorden van het Begijnhof ligt een laaggelegen gebied.¹⁷ Vermoedelijk kunnen deze lage gronden



Vereenvoudigde alle-sporenkaart Begijnhof, inclusief reconstructies, inclusief graven. Restanten van het stallencomplex in grijs (Kaart Team Erfgoed, Gemeente Breda).

tot het oude Markdal gerekend worden. Indien het gebied zich niet in een stedelijke omgeving had bevonden zou hier een scherpe grens te trekken zijn tussen akker- en weidegronden. Het Begijnhof is gebouwd op een oud akkercomplex dat vóór de bouw opgehoogd is en daarmee bouwrijp is gemaakt. Onder de akker zijn nog enkele restanten van de oorspronkelijke veldpodzol aanwezig. Een bodemtype typerend voor de lagere zandgronden. In de top van de podzol werden nog sporen en vondsten aangetroffen uit de IJzertijd.

Omgrachting/ommuring van het Begijnhof

Het Begijnhof is gedurende de gehele bestaansperiode omgracht of ommuurd geweest. Er zijn vier grachtjes aangetroffen, die op basis van hun stratigrafische positie meer dan waarschijnlijk uit de vroegste fase van het oude Begijnhof dateren en de oudste begrenzing aangeven. De datering van de opvullingen op basis van het aanwezige vondsten varieert, maar dat kan te wijten zijn aan een verschil in de periode van demping van delen van de grachtjes.

Van de oudste omgrachting van het Begijnhof was de westelijke loop (globaal in het verlengde van de rooilijn van oostzijde Kasteelplein) onder gebouw 1 en 2 nog intact. Deze liep onder de keldervloer van gebouw 1 en onder de ophogingslagen onder gebouw 2 door.

Aan de zuidzijde ligt de brede Begijnengracht waarvan wordt verondersteld dat deze vanouds de begrenzing heeft gevormd maar is gezien de datering van het vondsten meermaals geruimd.

Er zijn sterke aanwijzingen dat de oostelijke begrenzing van het Begijnhof oorspronkelijk werd gevormd door een grachtje dat onder gebouw 7 en 8 doorliep en aansloot op de hierna genoemde kerkhofgracht.

Onder het paadje tussen gebouw 3 en 4 is ook een noord-zuid georiënteerd grachtje aangetroffen. Het betreft mogelijk een functionele terreinbegrenzing binnen het Begijnhof.

In de tweede fase wordt aan de oostzijde het Begijnhof een nieuwe gracht gegraven die op grond van vondstmateriaal dateert uit de periode 1400-1500.¹⁸ De breedte doet vermoeden dat dit een weijer of visvijver betreft, behorend bij het Hof Valkenberg.

Het oude grachtje in het verlengde van de oostelijke kerkhofgracht werd gedempt. Aan de oostzijde van deze gedempte gracht werd een scheidingsmuur geplaatst, slechts enkele meters ten oosten van de kerkhofmuur. Hoe deze muur zich chronologisch verhoudt tot de naastliggende gracht of weijer, behorende bij het hof Valkenberg is onduidelijk. De muur bevindt zich globaal een meter vanaf het talud van deze gracht.

In de jongste fase werd de zuidelijke gracht rondom het Begijnhof vergraven en deze bevindt zich nu tussen twee bakstenen (kade-)muren. Het aardewerk uit de gracht dateert tot in de eerste helft van de zestiende eeuw. De gracht diende in deze periode als dumpplaats voor afval.

Begijnhofkerk

In het noordwestelijke gedeelte van het Begijnhof werd een terrein ingericht met een kerk en kerkhof, in eerste instantie omgracht, later ommuurd.

Vroegste fase Begijnhofkerk: houtbouw

De vroegste fase van de Begijnhofkerk is een houten constructie waarvan twee elementen zijn aangetroffen: sporen van een westelijke en een zuidelijke wand behorend bij een rechthoekig schip, en sporen van een kleiner rechthoekig koor.



De Begijnengracht (zuidelijke begrenzing van het Begijnhof) in de jongste fase (Foto Team Erfgoed, Gemeente Breda).

In de vullingen zijn geen mortel- en/of baksteenfragmenten aangetroffen, en gecombineerd met hun ondiepe voorkomen 20 tot 25 cm diep, kan er aangenomen worden dat dit gebouw een licht houten constructie geweest moet zijn, misschien rustend op poeren of houten liggers. Deze sporen lopen door tot tegen de latere zuidelijke muur van de kerk. Dit suggereert dat de zuidelijke muur van de kerk op dezelfde locatie gebleven is gedurende de gehele periode dat de kerk bestond.

In de nabijheid van deze ondiepe sporen, binnen de veronderstelde houten structuur, is een groene leemlaag aangetroffen van circa 4-6 cm dik. Dit soort leemniveaus wordt regelmatig aangetroffen als de bedding voor tegelvloeren of als eigenlijke vloer. Deze leemlaag is op meerdere plekken binnen de kerk aangetroffen.

Eerste bakstenen Begijnhofkerk

Het gebouw heeft een gelijkaardige vorm als zijn houten voorganger. Het bestaat uit een rechthoekig schip dat aan de westzijde wordt begrensd door twee funderingsgreppels (70 cm diep, circa 1 m breed) en een kleiner rechthoekig koor, met nog een muurrestant in één van de funderingsgreppels.

De funderingsgreppels aan de zuidzijde van het schip hebben een vulling van aangestampte mortel, zand en puinresten. Ongetwijfeld een effectieve manier van grondverbetering. De greppels worden oversneden door latere uitbraaksleuven van het stallencomplex, waardoor muurresten zijn verdwenen.

Deze fundering is aangelegd rondom de houtbouw fase. Er zijn geen aanwijzingen gevonden voor de aanwezigheid van steunberen.

Twee vloerniveaus met mortel en puin zijn aangetroffen, waarvan er één als reparatiefase kan worden geïnterpreteerd. De afmetingen van de bakstenen in de koormuur (26 x 10,5/11 x 6 cm) suggereren een datering in de eerste helft van de veertiende eeuw. Er is geen aardewerk aangetroffen in de funderingsgreppel.

Tweede bakstenen Begijnhofkerk

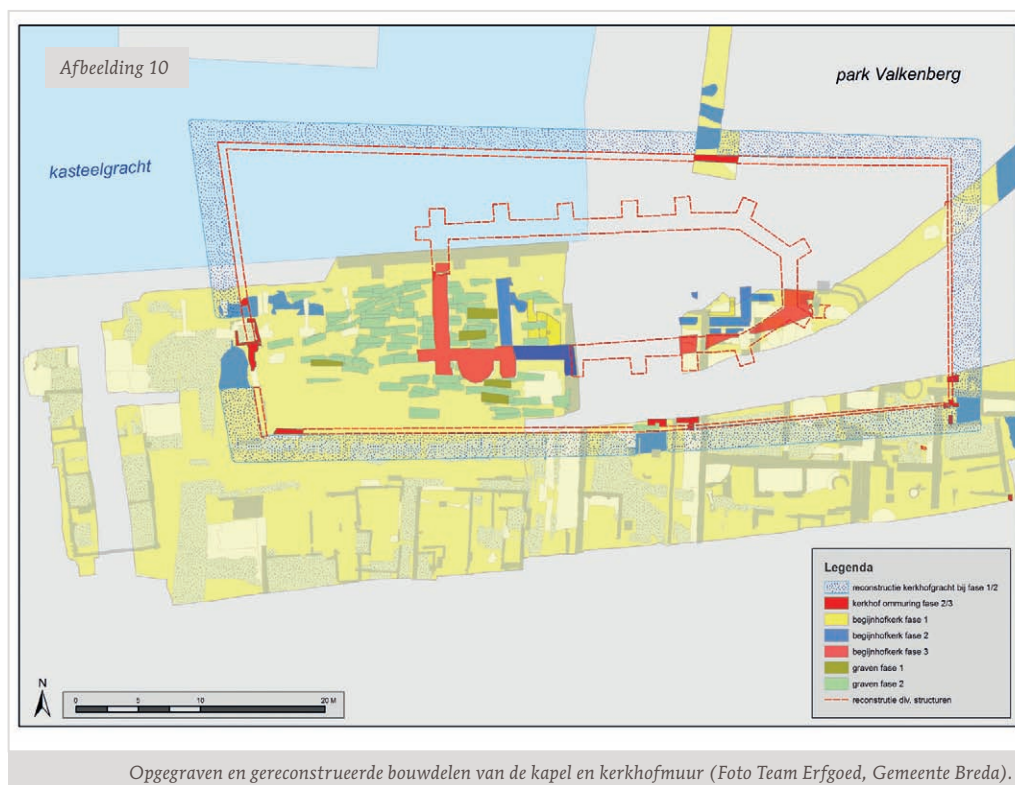
De eerste bakstenen Begijnhofkerk werd afgebroken en op dezelfde plaats werd er een nieuwe en grotere kerk gebouwd met diepere en bredere funderingen.

Waarschijnlijk is de uitbreiding van de

kerk grotendeels rond de bestaande kerk gebouwd, zodat de kerkdiensten door konden blijven gaan. Wanneer het meeste van de bouw gedaan was, werd vervolgens de oude kerk afgebroken en de nieuwe afgebouwd. Ook nu bestaan de funderingsleuven uit een compacte laag met mortel, puin en zand. De nieuwe kerk kent een verlenging aan de westzijde van de kerk. Aan het oostelijke einde werd een meerhoekige koorafsluiting gebouwd rond de buitenzijde waar de eerste bakstenen kerk had gestaan.

Tegen de zuidelijke muur zijn drie steunberen aanwezig, telkens met een tussenafstand van circa 4 m. De locaties waar steunberen verwacht kunnen worden in het oostelijke uiteinde van het schip zijn door de aanleg van de stallen zodanig verstoord, dat de aanwezigheid niet geverifieerd kon worden. Tussen de laatste twee steunberen in het westen van de zuidelijke kerkmuur werden de funderingen uitgebreid in halfcirkelvormige vorm met een diameter van circa 1,9 m. De vorm suggereert dat dit de funderingen van een ronde traptoren zijn, ingekast in de muur. Er is één steunbeer gevonden op het zuidelijke einde van de westelijke muur, verder zijn er geen steunberen aangetroffen langs de 6,5 m lange restanten van de fundering van de westelijke muur.

De ingang tot de kerk was waarschijnlijk in het midden van de westelijke zijde, bereikbaar vanuit de ingang van het kerkhof meer naar het westen.



De meerhoekige koorafsluiting en de aanwezige steunberen komen overeen met het aanzicht van de Catharinakerk op het veelbesproken paneel met het stadsaanzicht anno 1520.

Binnen de kerk zijn resten van lichtgele mortel en een blauwgrijze leembedding gevonden, waarschijnlijk de resten van één of meerdere vloerniveaus.

De vulling van de uitbraaksleuven van de oudere kerk suggereert een datering rond 1500 voor de nieuwbouw van de kerk.

Begravingen

Binnen de omgrachting en rond de kerk was het eigenlijke kerkhof. Hier zijn in totaal 140 graven aangetroffen zowel binnen als buiten de kerk, behorende tot fase 1, 2 en 3 van het Begijnhof.

De ruimtelijke en stratigrafische spreiding van de graven is niet gelijkmatig. De graven clusteren zich rond de buitenzijde van de kerk, meer bepaald in de zone net ten westen van de eerste bakstenen kerkfunderingen. De dichtheid van de verspreiding vermindert zowel in het westen naarmate de afstand tot de westelijke kerkmuur toeneemt als ten zuiden van de kerk.

Meer naar het zuidwesten en oosten komen de graven zeer verspreid en geïsoleerd voor. Binnen de kerk zijn slechts 6 graven aanwezig.

Oudste fase

Op grond van stratigrafie, afwezigheid van mortel- en baksteen-spikkels in de vullingen, aardewerk (vanaf 1250-1350) en afmetin-

gen en vorm konden 10 graven aan fase 1 worden toegewezen, één graf zit op de overgang van fase 1 naar 2.

Tweede fase

In totaal zijn er 124 graven aangetroffen die in fase 2 worden ondergebracht. Het betreft een veel langere periode dan fase 1. De diepte van de graven wijst mogelijk op een verandering in maaiveldniveau in deze fase. Ze worden nu door verschillende ophogingslagen heengegraven. De graven werden kleiner dan in fase 1; 2 tot 2,15 m lang, 50-70 cm breed, niet meer rechthoekig, maar versmallend naar het voeteneinde. Daarnaast werden graven op grond van stratigrafie en aangetroffen vondstmateriaal in deze periode geplaatst.

Zes graven uit deze periode liggen in de kerk, een groep van 14 graven ligt dicht tegen de westelijke kerkmuur aan. Een groep van 21 graven ligt onder de westelijke muur van de derde fase van de kerk (tweede steenbouwfase) en is dus ouder dan die fase. Stratigrafisch horen ze bij fase 2.

Ook de oriëntatie van graven zou nog een dateringsverschil kunnen opleveren: graven met een oost-west oriëntatie liggen dieper dan die met een westzuidwest-oostnoordoost oriëntatie. Graven met een beperkte noordwest/zuidoostoriëntatie lijken stratigrafisch nog jonger. Alleen het daterend materiaal bij deze graven ondersteunt deze periodisering niet. Dat zou ook kunnen liggen aan het verspitten van materiaal uit de verschillende ophogingsniveaus.

Dierbegraving

Juist ten westen van de westelijke kerkhofmuur is een grafkuiltje met een hond opgegraven. Op basis van de aangetroffen aardewerkscherven dateert het graf uit de tweede helft van de veertiende eeuw.

Jongste fase

Er zijn vier graven opgegraven die gelinkt kunnen worden aan fase 3 ofwel de laatste fase van de bakstenen Begijnhofkerk op basis van de diepte van de uitgraving. De afmetingen en de vorm, versmallend naar het voeteneinde toe, blijft hetzelfde als in fase 2.

Drie graven oversnijden de afbraaksleuf van de westelijke muur van de eerste bakstenen kerk. Deze graven zijn uitgegraven tot een diepte tussen 1,6 m tot 1,7 m +



Het blootleggen van de grafkuilen met de begravingen (Foto Team Erfgoed, Gemeente Breda).

NAP, dit is minimaal circa 40 cm hoger dan de graven uit fase 2. Dit bevestigt dat het terrein sterk opgehoogd is tussen fase 2 en fase 3 van de Begijnhofkerk.

Eén graf ten zuiden van de kerk, is uitgegraven tot 1,61 m + NAP. Op het niveau waar dit graf is opgegraven, was de insteek van een graf uit fase 2 zichtbaar. Een graf uit fase 1 ligt op ongeveer dezelfde locatie en is uitgegraven tot 0,41 m + NAP, bijna één meter dieper dan het graf uit fase 2. Het maaiveldniveau is dus aanzienlijk verhoogd tussen de verschillende bouwfasen van de Begijnhofkerk.

Fysisch antropologisch onderzoek¹⁹

In totaal zijn er 120 individuen uit 109 graven fysisch antropologisch en paleopathologisch onderzocht. Hieronder volgt een samenvatting van de belangrijkste resultaten.

De sekse van 99 skeletten kon worden bepaald. Er zijn veel meer vrouwen begraven dan mannen. De man/vrouw-ratio is 9/90. De dominante aanwezigheid van de vrouwelijke sekse is niet verwonderlijk, aangezien begijnen per definitie vrouwen waren. De aanwezigheid van negen mannelijke skeletten kan verschillende oorzaken hebben. Een mogelijke verklaring is dat elke religieuze gemeenschap een biechtvader in dienst moest hebben. Wanneer deze biechtvaders (priesters) stierven wanneer ze nog in dienst waren, werden ze waarschijnlijk begraven op het kerkhof. Een andere mogelijke verklaring is de aanwezigheid van mannen op het Begijnhof om het zwaardere fysieke werk te doen. De aanwezigheid van kinderen op de begraafplaats is eveneens niet verwonderlijk, aangezien weduwen met hun kinderen welkom waren in het Begijnhof. Op het kerkhof is het percentage van overledenen jonger dan 20, 5,8% (7 kinderen). Het percentage individuen ouder dan 20 is 92,7 (111 individuen). De leeftijd van twee individuen (1,7%) kon niet worden bepaald. De gemiddelde leeftijd van overlijden van de individuen boven 20 jaar is 43,2 jaar. De gemiddelde grootte van de gestalte is berekend van 55 vrouwen en betrof 159,9 cm, van acht mannelijke individuen betrof dit gemiddeld 165,8 cm. Van de andere individuen kon de lengte niet met zekerheid worden vastgesteld.

Om een mogelijke indeling van groepen binnen het kerkhof na te gaan, is de ligging en oriëntatie van de mannelijke begravingen en de graven van de individuen jonger dan 20 onderzocht. Er zijn vier mannelijke begravingen ten zuiden van de kerk, vier mannelijke begravingen ten westen van de kerk en één mannelijke begraving in de kerk aangetroffen.²⁰ De oriëntatie van de skeletten varieert. De begravingen van de individuen jonger dan 20 bevindt zich in een zone ten westen van de kerk. Eén begra-

ving van een individu jonger dan 20 bevindt zich in de zone ten zuiden van de kerk en één in de kerk. Beide begravingen dateren uit fase 3, terwijl de groep ten westen van de kerk uit fase 2 dateren. De oriëntatie van de graven heeft niets met het geslacht of de leeftijd te maken, maar eerder met de locatie op het kerkhof. In fase 2 is er sprake van een groepering van de graven met individuen jonger dan 20 in een zone ten westen van de kerk. De studie van de voornamelijk vrouwelijke skeletten van het kerkhof van het Begijnhof heeft resultaten opgeleverd die complementair zijn met de historische en archeologische gegevens. Wanneer de resultaten vergeleken worden met de fysisch antropologische gegevens van andere contexten uit andere Nederlandse steden en perioden, kan er worden geconcludeerd uit de levensverwachting, lengte en het voorkomen van ziektes, dat de algemene gezondheidssituatie op het Begijnhof te Breda zeer behoorlijk was. Dit was waarschijnlijk enkel mogelijk wanneer de begijnen economisch onafhankelijk waren en voor zichzelf konden zorgen en/of ondersteuning kregen van de heer/vrouwe van Breda.

De gracht/muur rond de kerk en het kerkhof

Het kerkterrein is gedurende de gehele bestaansperiode omgracht of ommuurd geweest. In de oudste fase is het omgracht met een grachtje van ca. 1,5 meter breed.

Van het grachtje dat de noordelijke begrenzing van het kerkhof vormde, is slechts een klein deel onderzocht. De vraag is hierbij is of dit grachtje tevens de noordelijke begrenzing van het Begijnhof vormde of dat het gebied tussen de aarden vestingwal en het kerkhof ook tot het Begijnhof behoorde.

De aan de zuid- en oostzijde van het kerkhof liggende grachtjes zijn op meerdere plaatsen in het vlak zichtbaar geworden.

De westelijke begrenzing van het kerkhof bestaat uit een grachtje met een doorgang. Deze vormde de toegang tot het kerkhof en kerk. De grachtjes zijn op grond van het vondstmateriaal in de late dertiende en veertiende eeuw in gebruik geweest.

De grachtjes zijn eind veertiende eeuw gedempt en er werd een ommuring rond het kerkhof opgetrokken.

Aan de zuidzijde van het kerkhof zijn de funderingen van de kerkhofmuur gevonden aan de noordzijde van de inmiddels gedempte gracht. Twee steunberen zijn aangetroffen op drie meter uit elkaar langs de zuidzijde van de muur. Waarschijnlijk bevonden er zich steunberen langs de hele lengte van muur.

Tegen deze muur is een rechthoekige bakstenen structuur met een plavuizen vloer aangetroffen van circa één bij één meter.

De afmetingen van de bakstenen suggereren een datering van de structuur in de periode 1450-1500. Over de functie van de structuur bestaat geen duidelijkheid. Een kapelletje zou, gezien de centrale ligging, niet onmogelijk zijn.

De oostelijke kerkhofmuur is gebouwd ter hoogte van het talud van de oostelijke gracht en is ook voorzien van rechthoekige bakstenen steunberen met daartussen funderingsbogen. De muur is in de eerste helft van de vijftiende eeuw afgebroken. Daarna vormde de oostelijke begijnhofmuur ook de grens van kerkterrein.

De westelijke begrenzing van het kerkhof bestaat uit een muur met funderingssleuf, nu zonder spaarbogen. Tegen deze muur rond het kerkhof is een structuur aangetroffen van circa twee bij twee meter. Deze structuur ligt niet echt in het verlengde

van de kerkhofmuur, maar is zo gebouwd dat het merendeel van het gebouw buiten de muur uitsteekt. Tussen de muur en de zuidwestelijke hoek van het gebouwtje is een dichtgemetselde ingang aangetroffen. Binnen was een bakstenen vloer aanwezig. Er werden ook resten van een voorganger aangetroffen, globaal met dezelfde afmetingen. Er loopt van buiten het kerkhof (westzijde) een straatje naar de structuur toe. De functie van de structuur is niet duidelijk maar een knekelhuisje is overigens niet uit te sluiten.

De zuid-, west- en noordzijde van de kerkhofommuring bleven tot aan de sloop van het Begijnhof intact.

Gebouwen

In totaal zijn de resten van negen gebouwen opgegraven binnen het oorspronkelijke Begijnhof. Gebouwen 1 tot en met 4 ken-



Aangetroffen gebouwen uit de tweede en derde fase (Foto Team Erfgoed, Gemeente Breda).

nen een complexe fasering. Er kon niet vastgesteld worden of de gebouwen geleidelijk versteend zijn of dat er in de eindfase nog vakwerkbouw aanwezig was. Het laatste lijkt het meest aannemelijk. In de funderingen lijken er aanwijzingen te zijn voor houtskeletbouw.

Gebouw 2 tot en met 7 vielen maar ten dele in de werkputten. Daardoor zijn er geen afmetingen vast te stellen en kon ook niet vastgesteld worden of er 'rijtjeshuizen' aanwezig waren.

Houtbouwfase gebouw 1 en 3

Gebouw 1 werd opgetrokken op de opgevulde gracht aan de westzijde van het Begijnhof. Op een aantal plaatsen zijn verrommelde leemniveau's aangetroffen. Deze worden geïnterpreteerd als voormalige vloerniveaus. Vermoedelijk behoren alle leemlagen tot dezelfde constructie met een oppervlakte van circa 12 m bij 9 m, waarbij de randen van de vloerniveaus als begrenzing van het gebouw genomen zijn.²¹ De leemniveau's hebben

vondstmateriaal opgeleverd dat dateert uit de eerste helft van de veertiende eeuw.

Ook bij gebouw 3 is een leemvloer aangetroffen, die geassocieerd wordt met een houtbouwfase van het gebouw.

Steenbouwfase gebouwen 1 t/m 9

Gebouw 1

Het vroegste bakstenen gebouw in het westen van het Begijnhof was een eenvoudig rechthoekige structuur. Deze basisvorm bleef gehandhaafd, met een aantal complexe aanpassingen en uitbreidingen, tot aan de uiteindelijke afbraak van het Begijnhof. De toegangen tot het gebouw lagen in het midden van de oostelijke én westelijke zijde van het gebouw en werden gemarkeerd door paadjes. Het gebouw was circa 9,75 m lang en circa 7 m breed. In de noordwesthoek zat een kelder. In een latere fase is onder meer aan de westzijde een uitbreiding gemaakt, in de noordwesthoek een haard, in de zuidoosthoek een kelder van circa 1 m diep en een zuidelijke uitbreiding, met haard. Een toegang aan de westzijde van het gebouw impliceert óf een toegang tot de Begijnen- of Burchtstraat óf een vooruitspringende rooilijn van het Begijnhof aan de Kasteelpleinzijde.

Gebouw 2

Ten noorden van gebouw 1 zijn delen van een gebouw met een oost-west oriëntatie opgegraven. Ook dit gebouw is opgetrokken op de reeds hierboven genoemde grachttopvulling. Centraal in het gebouw was er een rechthoekige kelder van circa 5,35 m lang en 2,5 m breed. Binnen het gebouw zijn restanten van een leemvloer gevonden.

Gebouw 3

Gebouw 3 bevindt zich ten zuidoosten van de T-splitsing van de straat van het Begijnhof en is oost-west georiënteerd. Gebouw 3 was ten minste circa 7,2 m bij 8,5 m groot. Een binnenmuur verdeelde de noordelijke helft van het gebouw in twee ruimten, elk 3,6 m breed. In een latere fase zijn twee kelders aangelegd. De vloerniveaus zijn leemniveau's, deels met plavuizen afgedekt. De vorm van het toegangspad aan de westzijde suggereert dat er twee ingangen aan één zijde aanwezig waren. Een van de weinige aanwijzingen voor de aanwezigheid van meerdere woninkjes in één gebouw.

Gebouw 4

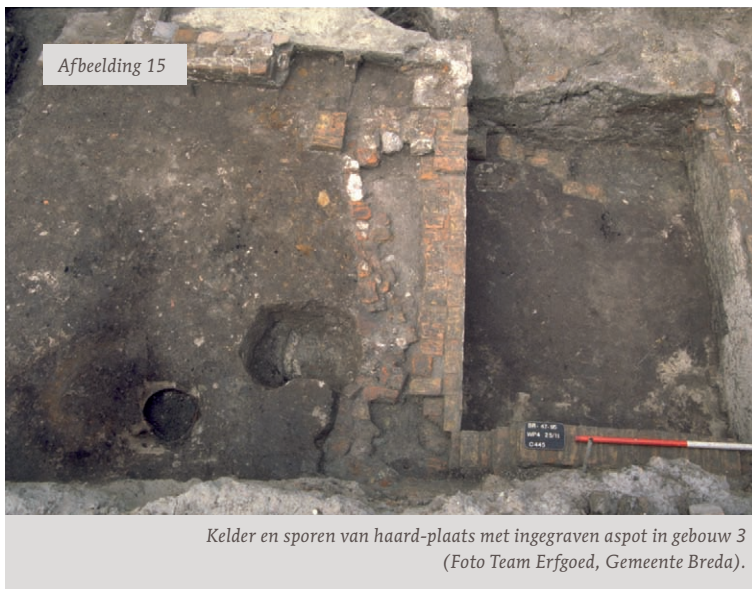
Gebouw 4 was ten minste 6 m bij circa 8,9 m breed en was verdeeld door een binnenmuur. In de oostelijke zijgevel was een haard aanwezig met een opvallende constructie omdat de



Kelder van gebouw 1 (Foto Team Erfgoed, Gemeente Breda).



Haard en plavuizen vloer gebouw 1 (Foto Team Erfgoed, Gemeente Breda).



Kelder en sporen van haard-plaats met ingegraven aspot in gebouw 3 (Foto Team Erfgoed, Gemeente Breda).



Vrij liggende haard-plaats in gebouw 4 (Foto Team Erfgoed, Gemeente Breda).

buitenmuur ter plekke ca. 30 cm naar buiten uitkraagde. De vloer in dit gebouw bestond uit plat gelegde bakstenen. Er zijn geen aanwijzingen voor veranderingen of renovaties. Bij het verdiepen van het vlak werd onder de tussenmuur een oudere haardplaats aangetroffen in de vorm van een verbrande baksteen vloertje en onderliggende leemvlek. Een aanwijzing dat er een oudere bouwphase voorafgegaan moet zijn met vrijliggende haard.

Gebouw 5

Ten oosten van een steegje zijn drie wanden opgegraven van gebouw 5. De drie muren vormen een ruimte van circa 3,8 m breed en ten minste 4,6 m lang. De oorspronkelijke afmeting van het gebouw is niet bekend. De haard was aan de noordzijde gelokaliseerd. Het lijkt er dus op dat de toegang tot dit huisje aan het pleintje lag.

Er werd een deel van een vloer aangetroffen bestaande uit keitjes en baksteenfragmenten ingebed in een leemlaag.



Kelder van gebouw 7 (Foto Team Erfgoed, Gemeente Breda).

Gebouw 6

Van gebouw 6 is slechts een klein deel onderzocht. Er is een 5 m brede ruimte aanwezig, maar het gebouw loopt nog verder door naar het oosten en het zuiden. Ook in dit gebouw werd een kelder aangetroffen.

Gebouw 7

Dit is tegen de oostelijke muur van het Begijnhof aangebouwd. Bij de constructie van de muurfundering is rekening gehouden met de kelderconstructie. De vloer was nog in uitzonderlijk goede staat en bestond uit bakstenen. Het gebouw heeft een afwijkende oriëntatie ten opzichte van de gebouwen 3 t/m 6. De aanleg van het stallencomplex bemoeilijkt de interpretatie van de aard van de gebouwen 7 en 8.

Gebouw 8

Gebouw 8 is ten zuiden van gebouw 7 aangetroffen. Het grootste deel van het gebouw bevindt zich buiten de opgravingsput. In tegenstelling tot gebouw 7 is aan de oostzijde geen restant van de begijnhofmuur meer aanwezig. Het lijkt er dan ook op of dit gebouw na afbraak van een deel van de begijnhofmuur is gebouwd.

Binnenin het gebouw verdeelde een smalle muur de ruimte in twee. In het oosten is een deel van een vloer aangetroffen en in het westen een deel van tegelvloer en baksteenvloer.

Mogelijk dateert gebouw 8, net als gebouw 7, vrij laat in de ontwikkeling van het Begijnhof.

Gebouw 9

In een proefputje in de zuidoostelijke hoek van het onderzoeksgebied zijn bouwsporen aangetroffen die in ieder geval niet overeenkomen met het grondplan van de latere stallen. Er werden vloerresten en wat opgaand muurwerk aangetroffen. Het vloerniveau correspondeert met dat van de vloeren in andere Begijnhuisjes.

Onbekende structuur

In de werkput tegen de zuidwestelijke grens van het Begijnhof werd een bakstenen structuur aangetroffen die in eerste instantie als gebouw werd aangemerkt. De afmetingen en relatief onstabiele constructie van de muren, en de afmeting van de ingang suggereren dat dit eerder een bakstenen omheining was, of een werkruimte. Enkele naastgelegen kuilen bevatten vondsten uit de periode 1450-1525.

Op het paneel met het stadsaanzicht van Breda zijn juist achter(!) en naast de Catharinakerk een tweetal witgepleisterde

huisjes zichtbaar die ruimtelijk gezien zouden kunnen behoren tot het Begijnhof. We mogen aannemen dat het hier vakwerk huisjes betreft.

Bestrating

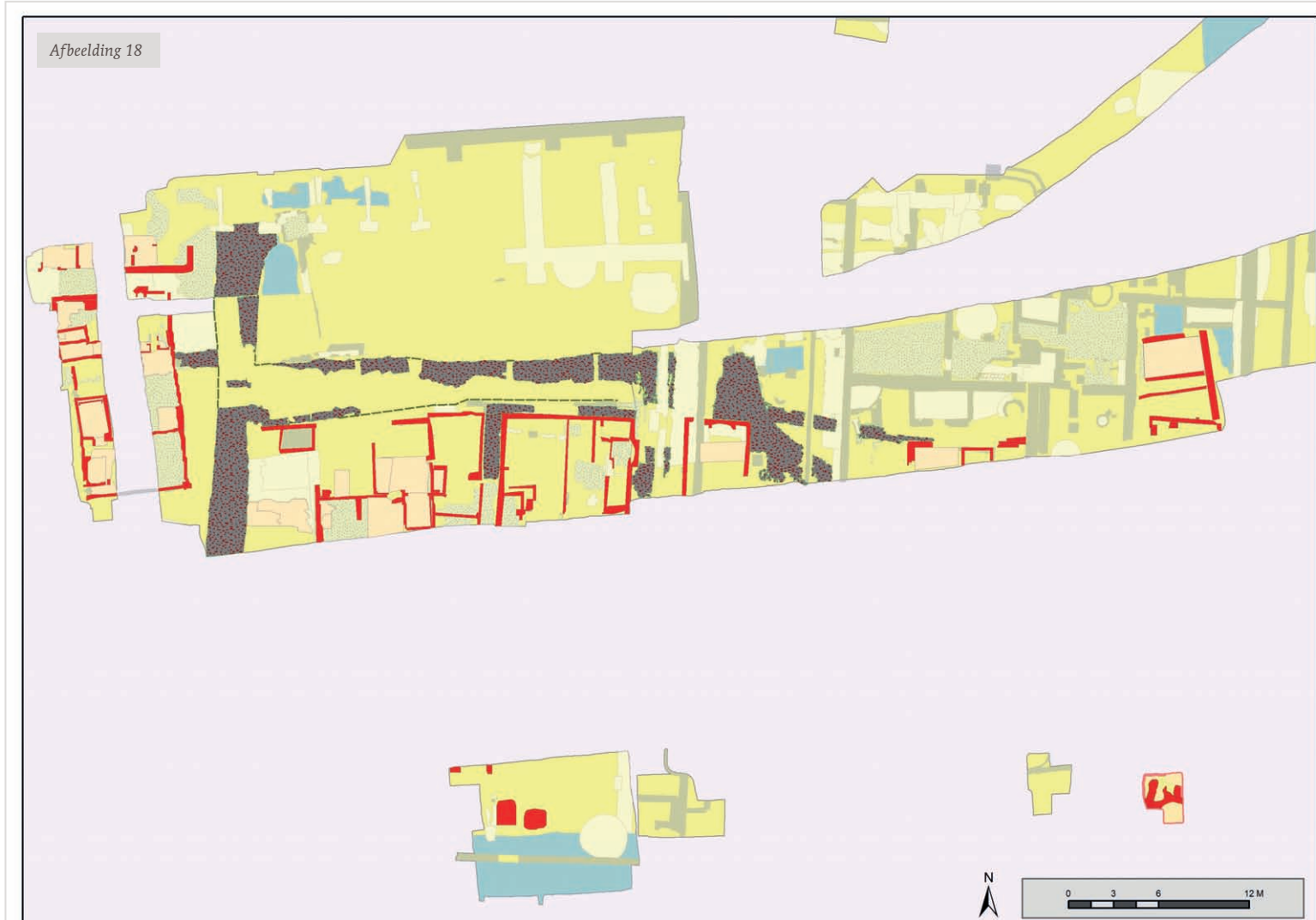
In de noordwesthoek van het opgegraven terrein, ten westen van gebouw 2, werden de restanten gevonden van het oudste straatniveau. Het sluit aan op de kerkhofgracht. De loop en de begrenzing zijn niet te bepalen maar een toegang naar het kerkterrein is niet onaannemelijk. De verspreid liggende scholletjes Doornikse kalksteen liggen hier direct op de oudste ophoginglagen. Een datering in de late dertiende eeuw is daarmee zeer waarschijnlijk.

Het onderzoek heeft in een aantal putten een goed geconserveerd stratenpatroon uit de tweede en derde fase aan het licht gebracht. Dit is tijdens de opgraving waar mogelijk intact gela-



Straatje (Foto Team Erfgoed, Gemeente Breda).

Afbeelding 18



Aangetroffen stratenpatroon uit de tweede en derde fase (Foto Team Erfgoed, Gemeente Breda).

ten. Slechts op enkele plaatsen is er een dwarsdoorsnede door de straat gemaakt.

De hoofdstraat heeft, voor zover waargenomen, een liggende T-vorm. De noord-zuid as ligt tussen gebouw 1, 3 en het kerkhof. Ten zuiden van het kerkhof ligt de oost-west as. Tot gebouw 6 is het straatje aangetroffen, verder naar gebouw 7 en 8 zal het er geweest zijn, maar is niet meer aangetroffen en vermoedelijk verdwenen bij de aanleg van het stallencomplex. Vanaf de oost-west as gingen verscheidene steegjes tussen de gebouwen door naar het zuiden, in ieder geval tussen gebouw 3, 4 en 5. Tussen gebouw 5 en 6 was een pleintje of een aftakking van de straat aanwezig. Voorbij gebouw 6 is slechts nog een rand van het plaveisel zichtbaar.

Vanaf de hoofdstraten gingen er voetpadjes naar de gebouwen. Bij een aantal gebouwen was de strook tussen straat en voorgevel verhard met puinresten.

De oost-west as is aangelegd op de gedempte kerkhofgracht

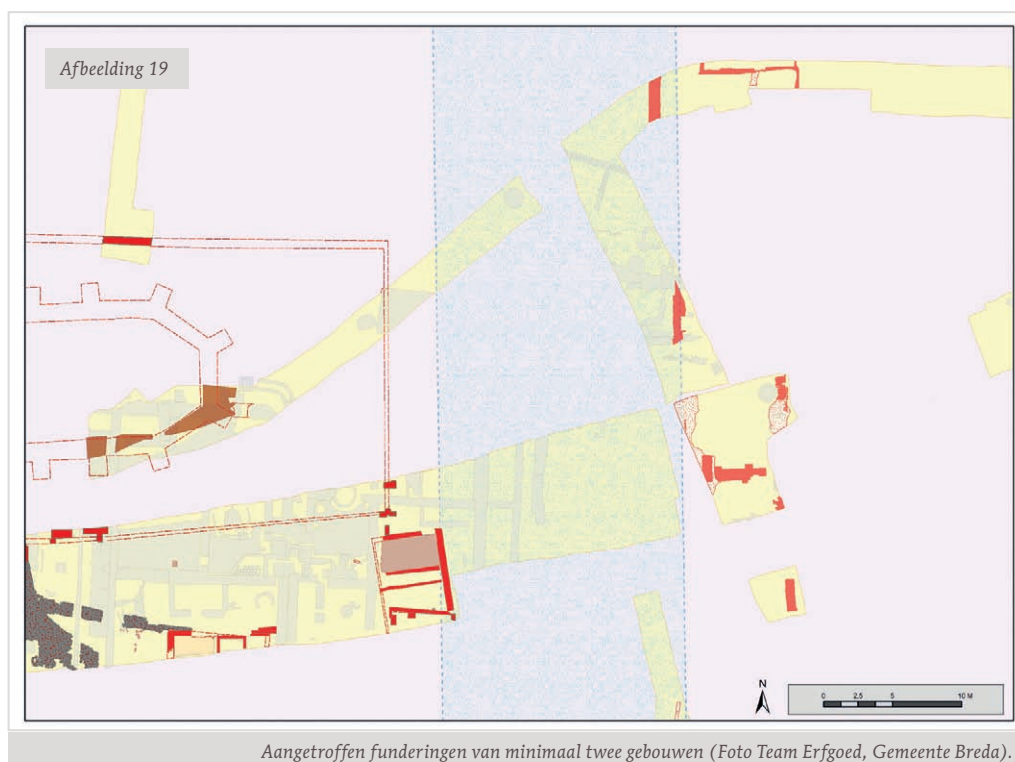
tegen de ommuring van het kerkhof en heeft dus gelijktijdig daarmee bestaan vanaf eind veertiende eeuw, tot aan de ontmanteling.

De straten bestaan voornamelijk uit harde, maar verweerde en afgeronde kalksteenblokken. Circa 10% van het oppervlak bestaat uit donkergrijze, zachtere en kleinere Doornikse steen, waarschijnlijk hergebruikt uit het oudere straatoppervlak. De straat was 2,5 m breed, met een bol oppervlak dat circa 15 cm daalt vanaf het centrum tot de randen aan beide zijden. De straat wordt geflankeerd aan beide zijden door een open straatriool, samengesteld uit kalkstenen, die over het algemeen iets groter en vierhoekiger qua vorm zijn. Er zijn twee parallelle karrenwielsporen zichtbaar, circa 1,2 m uit elkaar, waarschijnlijk ontstaan door het gewicht van het passerende karrenverkeer. De noordwestelijke route had geen twee flankerende riolen, maar één riool aan de zijkant en één riool midden op de straat

1527-1534: uitbreiding, sloop en verplaatsing

Uitbreiding

De oostelijke begrenzing van het Begijnhof, die bestaat uit een muur langs de visvijver zou rond 1531 naar het oosten opgeschoven kunnen zijn. De archeologische sporen aan de zijde van hof Valkenberg, oostelijk van de visvijver lijken de reeds beschreven historische gegevens te bevestigen. Er werden resten van een doorlopende muur of doorlopende bebouwing aangetroffen, deels uit de vijftiende eeuw deels uit de zestiende eeuw. Er werden ook aansluitende lemen vloerresten gevonden. Deze bouwdelen kunnen als bijgebouwen van het huis Valkenberg worden geïnterpreteerd. De aangetroffen gebouwen zijn genummerd met 10 en 11. In datzelfde jaar werd Huis Valkenberg afgebroken. Gezien de aangetroffen opvulling van de visvijver zou een deel van het sloopmateriaal gebruikt kunnen zijn voor het dempen van de vijver waarmee een strook grond aan het Begijnhof toegevoegd werd. Helaas kon er geen loopvlak op de opvulling van de gracht aangetoond worden.



Aangetroffen funderingen van minimaal twee gebouwen (Foto Team Erfgoed, Gemeente Breda).

Met grondruil zoals reeds in een voorgaande paragraaf beschreven zou het Begijnhof tussen de 20 en 25 meter naar het oosten verbreed kunnen zijn.

Afbraak Begijnhofkerk 1534

De Begijnhofkerk is helemaal ontmanteld om het bouw materiaal te kunnen hergebruiken. Wat er overbleef waren een aantal funderingssleuven met veel puin dat niet geschikt was voor hergebruik. Het puin bestond uit veel mortel en baksteenfragmenten, dakbedekking en een aantal vloertegels. Er zijn bijna geen complete bakstenen in de vullingen aangetroffen.

Verdwijnen kerkhof 1534

Het wordt mogelijk geacht dat een deel van de begravingen is uitgegraven en is overgebracht naar de nieuwe locatie aan de andere kant van het park Valkenberg ten tijde van de afbraak van de kerk, aangezien een deel van de graven geen lichamen meer bevat. Het grootste gedeelte van de graven is echter ongestoord in de bodem bewaard gebleven.

Ten zuidwesten van de Begijnhofkerk is op het kerkhof een grote ronde kuil met



Westelijke helft van de afgebroken kapel. Zichtbaar zijn de funderingssleuven met puin- en mortelresten (Foto Team Erfgoed, Gemeente Breda).

menselijke botten aangetroffen. Waarschijnlijk betrof dit een dumpplaats voor de menselijke botten die aangetroffen werden tijdens de afbraak van het Begijnhofkerk.

Verdwijnen deel stratenpatroon na 1534

Bij het afbreken van het Begijnhof waren de straten en paden waarschijnlijk belangrijk als toegang tot het terrein. Ze zijn meestal ongeschonden gelaten. Het oppervlak in het oostelijk deel van het Begijnhof is door de aanleg van het stallencomplex grotendeels verdwenen. Enkele latere verstoringen hebben delen van de straat in het westelijke deel van de locatie verwijderd.

De materiële cultuur

Dit onderzoek heeft een indrukwekkende hoeveelheid vondsten opgeleverd. Echter, door de aard van het onderzoek is het tijd- en gebruiksspectrum gering. De oudere periodes zijn ondervertegenwoordigd en het aantal gesloten vondstcomplexen is gering. Daarbij komt nog dat een aantal vondstcategorieën nog niet is onderzocht. Het onderzoek van de bouwmaterialen zou een scherper beeld kunnen geven over de aard en inrichting van de gebouwen. Ecologische monsters kunnen ons meer vertellen over voedselconsumptie en –productie. Binnen het kader van dit artikel geven we slechts een globale impressie van het vondstmateriaal.

Depositie van afval

Tijdens de twee grote opgravingscampagnes zijn er weinig goed gedateerde en gesloten vondstcomplexen aangetroffen die aan het Begijnhof zijn te relateren. Grote hoeveelheden vondsten zijn in de grachten terechtgekomen als primaire of secundaire stort waarbij materiaal uit verschillende perioden geroerd is geraakt. Daarbij zijn de grachtvullingen steeds maar ten dele opgegraven.

Ook zijn er veel vondsten in ophogingslagen en afbraaksleuven aangetroffen. Een kenmerk van deze vondsten is de grote range in datering en het gefragmenteerde karakter.

Er zijn geen beerputten opgegraven. Bij de afzonderlijke gebouwen zijn deze niet aangetroffen, daarbij zij opgemerkt dat alleen van gebouw 1 het complete grondvlak is onderzocht. De grootte van het niet opgegraven areaal laat toe dat zich daar toch een centrale afvalplaats heeft bevonden. De hoeveelheden vondsten uit de vijftiende en zestiende eeuw in de grachtvullingen doen vermoeden dat gebruiksgoed in deze periode in de grachten verdween.

De (gebruiks-)vondsten

De belangrijkste vondstengroep is aardewerk. Het vergaat nauwelijks en is relatief stevig materiaal. Daarbij bestaat een groot deel van het gebruiksgoed in de middeleeuwse samenleving uit aardewerk.

Houten objecten zullen ook een belangrijke rol hebben gespeeld maar deze blijven in de zandgronden alleen onder zeer specifieke humeuze omstandigheden bewaard. Bepaalde gedeelten van de aangetroffen grachtvullingen hadden goede bewaaromstandigheden, maar houten gebruiksoBJECTEN zijn beperkt aangetroffen. Een voorbeeld is de houten ladder in de zuidelijke gracht.

Vondsten van metaal zijn wel aangetroffen en onderzocht maar daar kleven belangrijke beperkingen aan. Door de aard van de bodemlagen zijn metalen objecten vaak slecht bewaard gebleven. Daarnaast zijn vele vondsten contextloos; dat wil zeggen dat ze met een metaaldetector in de weggegraven grondmassa zijn 'opgepiept' of dat ze in een 'spoor'-loos opgravingsvlak zijn gevonden.

Er zijn relatief veel glazen objecten gevonden maar dat betreft glazen, flessen en kralen uit de laatste periode van het Begijnhof. Deze zijn afkomstig uit een zeer beperkt aantal sporen.

Bouwcramiek en natuursteen

Bouwcramiek in de vorm van bakstenen, plavuizen, daktegels en nokvorsten zijn bemonsterd of verzameld maar (nog) niet onderzocht. Hier kunnen dan ook geen uitspraken over worden gedaan. Een belangrijke vondst waren een aantal grijsbakkende nokvorsten bedoeld voor rietgedekte gebouwen.

De belangrijkste groep natuursteen bestaat uit brokken kalksteen die een groot deel van de bestrating vormde. In mindere mate bevond zich daar Doornikse kalksteen tussen. Dat lijkt echter een relict uit de bestrating uit de oudste periode.

Objecten direct aan het Begijnhof te relateren

- Aardewerk

Buiten het gebruiksaardewerk zijn er een aantal vondsten met bijzondere kenmerken. Zo zijn twee aspotten aangetroffen met een opvallend groot formaat. Het is voorstelbaar dat deze in een collectieve ruimte aanwezig zijn geweest.

Uit een afvalkuil kwamen twee roodbakkende objecten met een onbekende functie tevoorschijn. Eén exemplaar zou een alambiek – een distilleerkolf – kunnen zijn. De ander is nu als stolp geïnterpreteerd maar zou eveneens een onderdeel kunnen zijn van een destilleer-installatie. In deze kuil zijn ook de hieronder beschreven glazen fragmenten aangetroffen.



Afbeelding 21a, kelkglas 01



Afbeelding 21b, kelkglas 02



Afbeelding 21c, kralen

- Glas

In tegenstelling tot de aangetroffen aardewerkobjecten is er in de categorie glas wel een groot aantal bijzonder objecten aangetroffen.

In de hierboven al genoemde afvalkuil werden fragmenten aangetroffen van minimaal twee alambieken, en fragmenten van kelkglazen en voetbekers met witte opgesmolten draden. Gezien de ouderdom van de context kunnen deze glazen nog van Venetiaanse oorsprong zijn. Naast deze bijzondere vormen werden er ook een aantal berkenmeiers – drinkbekers – gevonden.

In een afvalkuil dicht bij de Begijnengracht werd een grote hoeveelheid glazen kraaltjes gevonden, vervaardigd uit glazen staafjes. Henkes meldt dat de vondst gezien de ouderdom uniek is. De staafjes zijn bedoeld om op kleding te naaien, te denken valt aan bruidskledij.



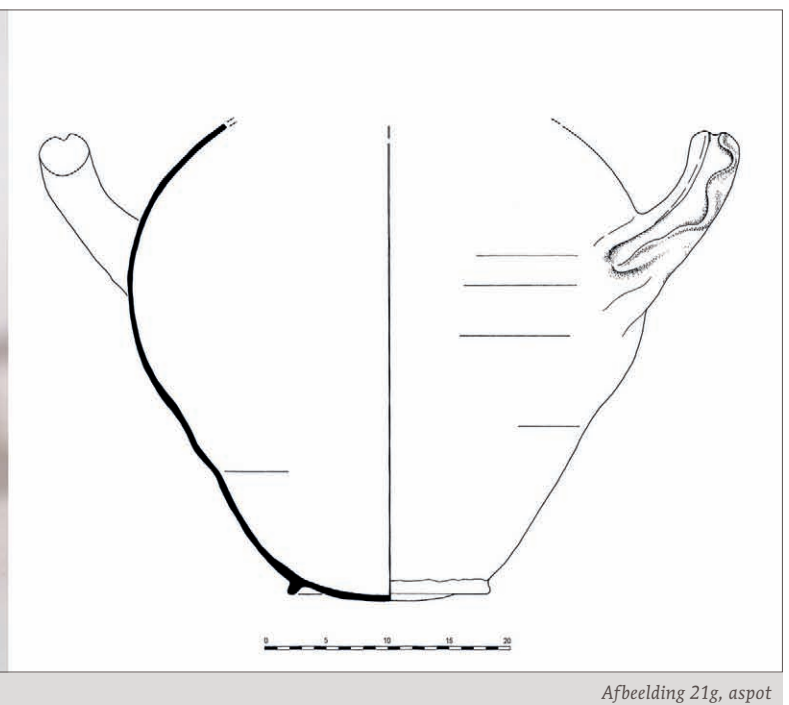
Afbeelding 21d, onderzijde alambiek



Afbeelding 21e, mesheft



Afbeelding 21f, sleutel



Afbeelding 21g, aspot

Conclusie

Het uitwerken van de opgravingsgegevens van het oude Begijnhof binnen het archeologische project Valkenberg uit 1994-1996 heeft een boeiend maar beperkt beeld opgeleverd van de ruimtelijke organisatie van (een deel van) het oude Begijnhof. De beperkingen zijn tweeledig. Allereerst is er in het gunstigste geval slechts 35 procent opgegraven. Als we uitgaan van een grondplan dat zich uitstrekte tot de aarden vestingwal is het slechts 20 procent.

Daarnaast zijn in het kader van de archeologische monumentenzorg structuren behouden en niet verwijderd om diepere niveaus te onderzoeken. De oudste structuren, met name de veertiende-eeuwse woonhuizen zijn daardoor niet blootgelegd. Uit het archiefonderzoek zijn veel gegevens teruggevonden over de organisatie van het Begijnhof. Beide disciplines zijn complementair en leveren hun eigen specifieke informatie op, die

resulteren in een – nog steeds incompleet – beeld van het oude Begijnhof. Ondanks het gegeven dat bij de verplaatsing van het oude Begijnhof naar de Katerstraat in 1534 het bouw materiaal van het oude Begijnhof is hergebruikt en de bakstenen gebouwen bovengronds helemaal zijn afgebroken, zijn de fundamente van de gebouwen, kerkhof en straat van het oude Begijnhof nog aanwezig in de ondergrond. Er ligt dus een uiterst waardevol stuk geschiedenis van Breda goed bewaard op de locatie Kasteelplein en een aanliggende strook in het park Valkenberg. De archeologische gegevens en de gegevens bewaard in het archief geven samen een complex en boeiend beeld van het oude Begijnhof van Breda.

Huidige situatie van de locatie van het eerste begijnhof in het Valkenberg aan de zijde van het Kasteelplein (Foto Team Erfgoed, Gemeente Breda).



Noten

1. Een bewerking van de basisrapportage 'Archeologische opgraving Valkenberg te Breda: Uitwerking archeologische sporen Oud Begijnhof', door E. Eirsmann, H.S.N. Digby, L.J.J. de Kievith, F.J.C. Peters, met een bijdrage van G. Otten, in voorbereiding.
2. N. Digby, 'The excavations in park in Valkenberg 1994-1996'.
3. De historische context is gebaseerd op archiefonderzoek uitgevoerd door historicus Gerard Otten van Team Cultureel Erfgoed van de gemeente Breda
4. SAB, Archief Begijnhof Breda, inv.nrs. 1 en 2 en de regesten 1 en 3.
5. SAB, Archief Begijnhof Breda, inv.nrs. 1 en 2 en de regesten 1 en 3.
6. Rasenberg, 'De oudst bekende West-Brabantse oorkonde', 94.
7. Van Hooydonk, 'Middeleeuwse straten'.
8. Cuvelier, Les dénombremments 472-473, noot a.
9. Ibidem, noot b.
10. SAB, Archief Begijnhof Breda, inv.nr. 107, regist. nr. 196.
11. SAB, Archief Begijnhof Breda, inv.nr. 181, fol. 22v.
12. SAB, Archief Begijnhof Breda, inv.nr. 643.
13. Paquay. 'De stichting van de Wendelinuskapel'.
14. Ibidem.
15. Van Hooydonk, 'Middeleeuwse straten'.
16. Van Wezel, Het paleis van Hendrik III, 137.
17. Van Mourik, Paleogeografische aspecten.
18. Een datering net in fase 3 zou ook kunnen.
19. Rijpmann en Maat, A Physical and Antropological Research.
20. Mogelijk betreft dit een belangrijk persoon voor het Begijnhof het wereldlijk of religieus leven.
21. Door een veranderende funderingstechniek worden houtbouwsporen vanaf de dertiende eeuw steeds lastiger te identificeren. Palen worden niet meer ingegraven maar gefundeerd op bakstenen poertjes. Lage ondiep gefundeerde muurtjes ondersteunen de zijwanden.